

Katalin Munda-Hirnök

Vzroki in razvoj poljedelskega zaposlovanja med porabskimi Slovenci na Madžarskem

V pričujočem besedilu¹ predstavljam del izsledkov raziskave, ki je temeljila na pisanih, arhivskih in terenskih virih. Obsegala je obdobje od druge polovice 19. stoletja do današnjih dni. V članku obravnavam vzroke in razvoj sezonskega zaposlovanja v Porabju in interetnične odnose.

Vzroki sezonskega zaposlovanja v Porabju

V Slovenskem Porabju je bilo nekoč kmetijstvo glavna gospodarska panoga, toda zanj nikoli ni bilo ustreznih pogojev, saj je zemlja ilovnata, peščena in premalo rodovitna.

Etnologinja Marija Kozar-Mukič je v monografiji o Gornjem Seniku zapisala: »Od 69 družin ob koncu 18. stoletja sta bili dve želarski družini brez zemlje. Polovica od 67 podložniških družin je gospodarila na četrtni zemljišča (5 ha). Pol kmetije jih je obdelovalo 13, pa tudi osminko jih je imelo 13. Štirje so gospodarili na tričetrtinki, trije na petosminki. Celo kmetijo je imel samo kmet Balaž Hanžek.«²

Nakazana struktura kmečke posesti ni bila značilna samo za Gornji Senik, ampak za celo Slovensko Porabje. To potrjujejo tudi izjave³ informatorjev: »Tau največ bilau, ka smo meli 10 plügof (oralov) grünta. Pa nas je bilau 6-7. Štirdje mlajši smo bili, oča, mati pa stara mati. Te najstarejši sin mogo kraj dauma titi, da bi kaj k cüj parpravo.«⁴ Ali: »Na Gorejnjon Senitje srmastvo bilau, samo so pavri meli grünt, ka več mlajšof bilau, dosta srmakov bilau. Te so mogli titi na Vogrsko.«⁵ In: »Mi smo 5 plügof meli,

1 Članek je izvleček iz magistrske naloge, ki jo je avtorica pod naslovom Poljedelsko sezonsko delo med porabskimi Slovenci v Železni županiji na Madžarskem v 19. in 20. stoletju zagovarjala na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani l. 1989 pod mentorstvom prof. dr. Slavka Kremenška.

2 Marija Kozar-Mukič, Gornji Senik - Felsőszölnök, Szombathely-Ljubljana, 1988, 106.

3 Zaradi terminologije nisem poknjižila pogovorov v porabskem narečju; izjave v madžarskem jeziku pa sem prevedla v slovenščino.

4 Informatorica Júlia Labricz, roj. 1919, Gornji Senik, upokojenka.

5 Informatorica Mária Mukič, roj. 1926, Dolnji Senik, upokojenka.

2 plüga gauštja, 3 pa drügo.«⁶ Kmetica z Gornjega Senika pravi: »So bili takšni, ki niso imeli zemlje, večina ljudi v Porabju je imelo zelo malo zemlje. Bile so takšne družine, kjer so imeli tudi 10 otrok, zato so bili prisiljeni, da so hodili na sezonsko delo. Zaslužili so toliko, da so lahko skromno živeli pozimi. Morali so varčevati, ker če so prinesli žito domov, so bili brez denarja. Če so žito prodali, so imeli malo denarja, ostali so pa brez kruha.«⁷ Anna Gubics iz Monoštra mi je rekla: »Mus bilau titi na riepo, kak bi pa ovak živeli. V zimi smo doma bili, ka smo vleta zaslužili, tisto smo v zimi zeli. Grünata je tō malo bilau, pa nejsmo mogli tak odavati kak gnes, penezge so tak nej bili, kak gnes.«⁸

Iz navedenega vidimo med drugim, da so imele porabske družine veliko otrok. Zemlja je bila razkosana na majhne dele zaradi običajnega dednega prava Madžarov, po katerem imajo vsi otroci enako pravico do zemlje. Za Porabje je bilo značilno, da je najstarejši ali najmlajši med otroki podedoval hišo in druge nepremičnine. Sicer pa so si posestvo ali razdelili, ali pa je tisti, ki je ostal doma, izplačal ostale.

Z izjemo Monoštra v Porabju ni bilo večjega industrijskega obrata, kjer bi se lahko zaposlilo več ljudi. Torej so glavni vzroki sezonskega zaposlovanja v Porabju: preveč ljudi na že tako nerodovitni zemlji, dedno pravo, ki je povzročilo razkosavanje posesti, ter industrijska nerazvitost območja.

Po letu 1945 se je veliko spremenilo, ne samo v Porabju, ampak v vsej državi. Porabje je eno redkih področij, kjer niso izpeljali podružbljenja kmetijstva zaradi neugodnih tal za kmetijstvo.

Industrijski obrati so od konca šestdesetih let postali nov vir preživetja porabskih Slovencev. Z razvojem tovarne kos, tekstilne industrije itd. je postal Monošter pomembno zaposlitveno središče porabskih Slovencev. Leta 1973 so tam ustanovili tudi kmetijsko strokovno zadrugo; člani so v glavnem Slovenci. Ob tem pa je bilo leta 1982 ugotovljeno, da se »še danes 4-5% aktivnega prebivalstva posveča sezonskemu delu zunaj domačega kraja, zdaj največ dva tedna ali kak mesec. Nekoč so se odpravili spomladi in so se vrnilo samo za zimo.«⁹ Sezonsko delo je porabskim Slovencem pomenilo glavni vir preživetja približno do 60. let 20. st., še preden so se zaposlitvene možnosti v Monoštru povečale. Pri današnjem sezonskem zaposlovanju pa gre za dodatni vir dohodka, saj si tako lahko izboljšujejo življenjski standard.

Sezonstvo do prve svetovne vojne

Iz pisanih virov, ki so se ohranili iz začetka 19. st. in ki jih tu navajam po literaturi, vidimo, da so bile že znane madžarske pokrajine, od koder je hodila večina ljudi na sezonsko delo, pa tudi že delovno-organizacijske oblike.

Na splošno je bila večina potujočih delavcev z obrobja karpatskega bazena, iz pokrajin Felvidék, Bakony, Vértes, Bükk in Mátraalja, obmejnih sosednjih pokrajin Zalske in Železne županije, iz SV Kárpátalja (Podkarpatska) in nekaterih goratih delov v županiji Bihar. Za te dele Madžarske je značilno, da je bila zemlja slabe kvalitete, prebivalci pa prenaseljeni. Na veleposestvih se je v tem času pričel proces kapitalizacije v razpadajočih okvirih fevdalnega sistema. Na nekaterih posestvih so vse redneje najemali dninarje in domače ali potujoče delavce za plačilo v denarju ali pridelku.¹⁰

6 . Informatorica Mária Holecz, roj. 1920, Števanovci, upokojenka.

7 Informatorica Mária Kozár, roj. 1923, Gornji Senik, upokojenka.

8 Informatorica Anna Gubič, roj. 1926, Monošter, upokojenka.

9 Francek Mukič - Marija Kozar-Mukič, Slovensko Porabje, Celje, Mohorjeva družba, 1982, 86.

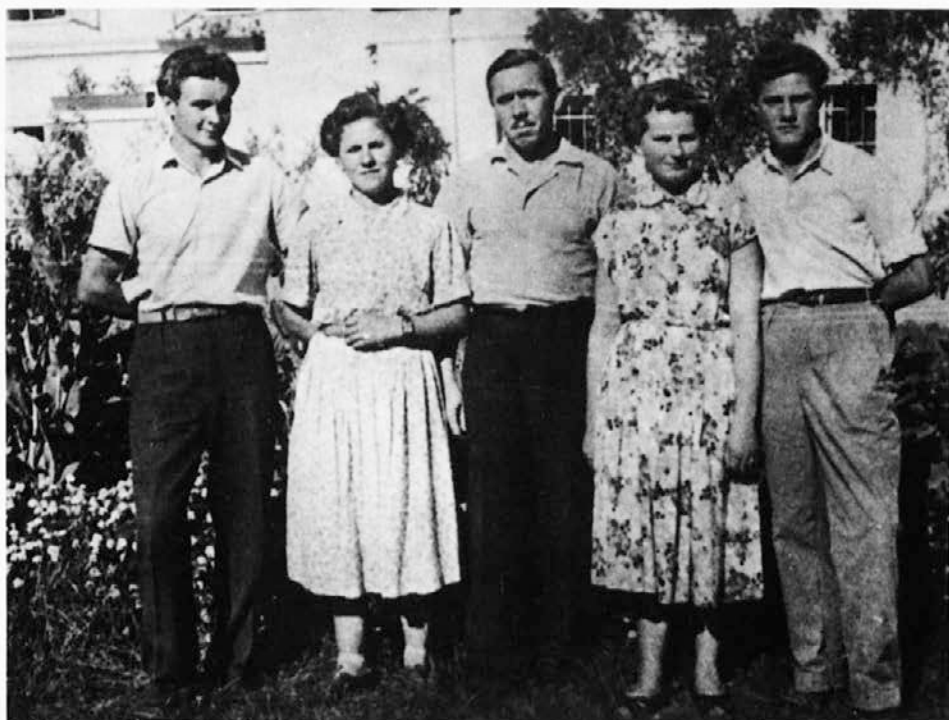
10 Sárközi Zoltán, A summások, v: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában II. 1848-1914, IX. (Poljedelski sezonski delavci, v: Kmetje na Madžarskem v dobi kapitalizma), Budimpešta, 1982, 324.

Skupina sezonskih delavcev z Gornjega Senika v Kószegu leta 1953, pri nakladanju gnoja.
(Reprodukcija, original pri Jánosu Csuku, roj. 1915, Gornji Senik, upokojenec.)

Skupina sezonskih delavcev ob mlačvi v Szentegátu (županija Baranyjaa) leta 1957.
(Reprodukcija, original pri Ferencu Lorenczu, roj. l. 1929, Gornji Senik, invalidsko upokojen.)

Skupina sezonskih delavcev med nedeljskim počitkom v vasi Uraiújfalu leta 1959. (Reprodukcija, original pri Máriji Mukics, roj. l. 1926, Dolnji Senik, upokojenka.)

Poslopje, v katerem so spali sezonski delavci v Kószegu okrog leta 1960. (Reprodukcija, original pri Máriji Kozár, roj. l. 1923, Gornji Senik, upokojenka.)

VÁLLALKOZÓI SZERZŐDÉS

amely létrejött a Dalmáciai Állami Gazdaság II.-III. kerületé-
 másrészt Zsohár István feladésközlőki lakos és társai között,
 a mai napon, a következő feltételek szerint:

- 1./ A gazdaság a vállalkozókat 1982. szeptember 20-ától - kukori-
 cával kapcsolatos munkák befejezéséig tudja foglalkoztatni.
- 2./ A gazdaság az elvégzett munka után az érvényben lévő bér-
 szabályzatban rögzített béreket alkalmazza.
- 3./ A gazdaság az igényeknek megfelelően - az előírt minőségi
 és mennyiségi munkáért járó béreket takarmánygombóban
 is elszámolja az alábbi árak figyelembevételével.

tak.árna 379.- Ft/q

tak. búza 379.- Ft/q

tak. kukorica 395.- Ft/q

A munkabéreként elszámolt takarmánygombókat a gazdaság térítés-
 mentesen munkavállalók lakóhelyére szállítja.
 A takarmánygombókat a gazdaság csak az új termésből tud kiadni,
 tehát azt megelőzően csak takarmánykukorica ágéve lehet.

- 4./ A gazdaság a munkavállalók részére napi háromszori étkezést
 biztosít, a kollektív Szerződésben meghatározott térítési
 díjak ellenében:
reggeli	8.-Ft
ebéd	14.-Ft
vacsora	8.-Ft

- 5./ A munkavállalók elhelyezéséről /szállás, tisztálkodás, világi-
 tás/ a gazdaság gondoskodik.
- 6./ A gazdaság a munkavállalókat 2 hetenként üzemi autóbusszal
 - tériféltmentesen - lakóhelyükre és vissza szállítja.
- 7./ A dolgozók kötelesek a Dalmáci Állami Gazdaság Vállalati
 Munkavédelmi Szabályzata szerint a mindenkori végzett munkának
 megfelelő biztonságtechnikai utasításokat és tüzrendészeti
 szabályokat elsajátítani és azokat maradéktalanul betartani.
 Az oktatásból a helyi vezetési gondoskodik.

- 8./ Munkavállalók tudomásul veszik, hogy a meghatározott idő
 leteltével munkaviszonyuk felmondás nélkül megszűnik.
- 9./ A vállalkozók részéről Zsohár István és a brigád által
 megválasztott megbízott vállalkozók kötelesek a csoportban
 belüli adminisztrációt elvégezni.

- 10./ Munkavállalók munkába lépéskor az alábbi iratokat köte-
 lesnek magukkal hozni:
- munkahellyel rendelkezők és fizetési szabadságát
 tartó dolgozó munkahelyi igazolást,
 - munkahellyel nem rendelkező dolgozó munkakönyvet
 és tartozékait,
 - munkahellyel rendelkező nyugdíjas dolgozó vállalati
 igazolást és nyugdíjszelvényt,
 - munkahellyel nem rendelkező nyugdíjasok munkakönyvet
 és annak tartozékait, továbbá nyugdíjszelvényt,
 - díjazók /14 év felett/ iskolalátogatási bizonyítványt.

11./ Szarzdó felkérte, hogy a jelen szerződés minden-
 ben átsarutaként tartalmazza, amit helybennagyoilag aláírnak.

Alsóleperri, 1982. szept. 10.

Gazdaság részéről: Kovács Imre
 ker. igazgató

Kovács Imre
 Kovács Imre
 ker. igazgató
 párttitkár

Zsohár István
 Zsohár István
 ker. igazgató

Vállalkozók részéről:

Zsuhár István
 Zsuhár István

Puljenje pese na posestvu v Vassurányju leta 1941. Vodarica naliva vodo. (Reprodukcija, original pri Máriji Mukics, roj. 1926, Dolnji Senik, upokojenka.)

Žetveni delavci po opravljenem delu na posestvu v Vassurányju., okrog leta 1950. (Reprodukcija, original pri Júliji Labricz, roj. 1919, Gornji Senik, upokojenka.)

Za omenjeno obdobje je bilo velikega pomena veleposestvo družine Festetich v Keszthelyu. Najprej so se za delo upravitelji pogodili s kmeti iz bližnjih vasi, toda domača delovna sila ni zadostovala. To potrjujejo prvi potujoči delavci v letu 1806. Pojavili so se v podobnih delovno-organizacijskih oblikah kot pozneje žetveni in sploh poljedelski sezonski delavci. V pogodbi (v latinščini) iz leta 1805 so se József Vritsik, István Matits, János Fitzkó in János Gombótz iz Gornje Lendave pogodili, da s 150 kosci pokosijo seno na posestvu. Zaradi imena kraja predvidevamo, da so bili med delavci tudi Slovenci.¹¹

Leta 1812 je veleposestvo spet sklenilo pogodbo z Jánosom Fitzkójem. János Fitzkó, kot prvi delavec, se je moral javiti 18. maja v Keszthelyu s petdesetimi ali šestdesetimi kosci, piše med drugim v pogodbi. Kosci so morali prinesiti dobre kose in kladiva, vile in grablje so dobili na posestvu. Delovni čas je trajal od sončnega vzhoda do zahoda, za zajtrk so imeli 1 uro, za kosilo uro in pol, za malico eno uro. Kruh so dobili vsak dan, kuhano hrano pa ob četrtek in nedeljah. Mast za kuhanje, sol in drva je dalo posestvo.¹²

Naslednji podatek je iz leta 1828. V tem letu so se pogodili z Józsefom Vretsitem in Györgyem Pozvigom iz Vidonec, spet za košnjo.¹³

Na veleposestvu družine Festetich se razmere v 30. in 40. letih niso spremenile. Še naprej so najemali kmečke proletarce iz bližnjih vasi ter potujoče delavce, ki so, podobno kot žetveni delavci, hodili v skupinah in opravljali košnjo za denar, plačani so bili glede na velikost pokošene površine. Razmere so bile podobne tudi na drugih veleposestvih. Tako najdemo tudi na posestvu opatije Kapornak v Zalski županiji delavce slovenske narodnosti. Pogodba iz leta 1838 pove, da se je János Csontala, prebivalec iz Srdice, dogovoril z opatijo za košnjo trave in žita. Šlo je za skupino 12 koscev in 4 grabljic. Rečeno je bilo, da dobijo vsak dan toplo, kuhano hrano za večerjo. Dnevna plača je bila podobna kot na sosednjem posestvu Pölöske. Plačilo so dobili iz požetega žita. Delavci so morali delati štiri dni zastonj.¹⁴

Iz pogodbe lahko sklepamo, da so bila v poletni sezoni posestva prisiljena najeti potujoče oz. sezonske delavce zaradi pomanjkanja delovne sile. Ti so opravljali različna poljska dela (košnja, žetev, mlačev), celo prisilili so jih, da so nekaj dni delali zastonj.

Že v tem času se tudi srečamo s skupinami, t.i. bandami (bandarendszer), z obliko, ki je bila že dokaj razširjena. Na čelu skupin so bili prvi delavci (előmunkás), delovodje (munkavezető) oz. polirji, ki so imeli veliko oblast. Posestva so se z njimi pogodila za vse člane skupine. Ta oblika sezonskega zaposlovanja se je nadaljevala tudi po letu 1848, po odpravi tlake. Károly Galgóczy omenja v svojem delu iz leta 1855¹⁵ veliko primerov potujočih ali poljedelskih sezonskih delavcev, med drugimi tudi Slovence. Od njega zvemo, da so v Železni županiji košnjo in mlačev opravljali delavci iz zahoda županije. Ti so morali na večjih posestvih pokositi 30-100 oralov travnika, da so dobili plačo po žetvi in mlačvi. Pri delu so vedno dobili hrano. Ti ljudje so se navadili hoditi v južne pokrajine v županije Somogy, Veszprém in v Zalsko županijo.¹⁶

Pismo Jánosa Faisza iz leta 1872 (Faisz je bil Sebeborec) tudi potrjuje obliko tovrstnega sezonskega zaposlovanja. Vodja koscev (kaszágazda), János Faisz, je pismo poslal Jánosu Böröndyju na veleposestvo v Keszthelyu. Pritožuje se, da ni dobil

11 Sárközi, navedeno delo, 325.

12 Sárközi, navedeno delo, 326.

13 Sárközi, navedeno delo, 326.

14 Sárközi, navedeno delo, 327.

15 Károly Galgóczy, Magyarország a Szerb Vajdaság s Temesi bánság mezőgazdasági statiszticája (Poljedelska statistika v srbski Vojvodini in banovini Temes), Pest, 1855, 208.

16 Galgóczy, navedeno delo, 208.

odgovora na svoje prejšnje pismo in prosi Böröndya, naj ga obvesti najmanj 14 dni prej, kdaj se morajo zglasiti na veleposestvu, da ne bi njegovi delavci odšli kam drugam, kot so storili prejšnje leto. Hkrati ga prosi za povračilo potnih stroškov v znesku 100 forintov.¹⁷ Na nadaljnji razvoj sezonstva v Porabju so vplivale spremembe v madžarskem poljedelstvu desetletja pred prelomom stoletja. Ni šlo za spreminjanje v strukturi agrarne družbe kot leta 1848, pač pa za intenzivno preoblikovanje poljedelskega pridelovanja. Konjunktura žita se je v 80. letih 19. st. končala zaradi uvoza iz Amerike in nizke cene žita iz Rusije. Katastrofalni padec cene žita na evropskih trgih leta 1884 je na Madžarskem povzročil resno agrarno krizo. Te okoliščine so prisilile posestnike, da so preusmerili agrarno gospodarstvo na industrijske in krmilne rastline, pozornost pa so začeli posvečati tudi predelavi mleka.

Te spremembe so v madžarskem agrarnem gospodarstvu povečale povpraševanje po delovni sili. Obdelovanje sladkorne pese, zahtevno okopavanje, redčenje in puljenje je bilo zelo težavno delo. To delo so velikokrat opravljali le tisti ljudje, ki zaradi težkega gmočnega stanja delovnih razmer niso mogli izbirati.

S širjenjem pridelovanja sladkorne pese se je torej povečalo povpraševanje po poljedelskih sezonskih delavcih. Tisti, ki so prej hodili na košnjo in žetev, so zdaj začeli na pristavah zemljiških gospodov obdelovati polja s sladkorno peso. Enako je veljalo za porabske Slovence, ki pravijo, da so hodili »na riepó«.

Sezonstvo od prve svetovne vojne do 60. let 20. stoletja

Oblike iz prvega obdobja sezonstva so se nadaljevale. Ljudje so še naprej hodili na pristave »na riepó«. Zlasti v 30. letih se je veliko Porabcev zaposlovalo na pristavah v Železni županiji, pa tudi v županijah Somogy, Fejér, Baranya, Győr-Sopron, Pest.

Podrobneje bom obravnavala pojave sezonstva v okviru Železne županije. Za to obdobje imamo razen arhivskih tudi že ustne vire, saj spomin starejše generacije to dobo zajema še v celoti. Iz seznamov zaposlenih poljedelskih sezonskih delavcev, ki so na voljo v Železnožupanijskem arhivu v Sombotelu, dobimo podatke o krajih-pristavah, ki so dajale delo porabskim sezonskim poljedelskim delavcem. Ni pa vedno razvidno, iz katerih vasi so prihajali, saj so uprave posestev zajele Slovence iz Železne županije v skupnem številu.

Prve podatke imamo iz leta 1923: (V arhivu so še sezname iz leta: 1924, 1926, 1927 in 1928. Število pristav, za katere so na razpolago sezname, je vsako leto večje.)

Pristava	Število porabskih poljedelskih sezonskih delavcev
Vassurány	59 ¹⁸
najeto posestvo Ungár	27
posestvo Táplánfa sladkorne tovarne Bükk	27
posestvo Vát	62 ¹⁹
Sorokmajor	91 ²⁰

Ti podatki potrjujejo, da je bilo tedaj število porabskih poljedelskih sezonskih delavcev dokaj veliko. Najbolj priljubljena posestva so bila: Sorokmajor, Vassurány, Vasszécsény, Söpte.

17 Sárközi, navedeno delo, 334.

18 Železnožupanijski arhiv - arhiv okrajnega glavarja v Sombotelu, dok. št. 3679/1923.

19 Železnožupanijski arhiv - arhiv okrajnega glavarja v Sombotelu, dok. št. 3943/1923.

20 Železnožupanijski arhiv - arhiv okrajnega glavarja v Sombotelu, dok. št. 5256/1923.

Iz pisem vaških notarjev v letu 1934, naslovljenih na okrajnega glavarja v Monoštru (pisma so v Železnožupanijskem arhivu), lahko sklepamo, da je bilo za porabske Slovence sezonsko delo še zmeraj glavni vir preživljanja.

Vaški tajnik iz Števanovec je poročal, da je v vasi sklenilo pogodbo 8 moških, 6 žensk, iz Andovec 5 moških, 1 ženska, iz Otkovec 7 moških in 5 žensk. Vaški tajnik Gornjega Senika pravi, da v Ritkarovcih ni brezposelnega; na Gornjem Seniku je sklenilo pogodbo 53 moških in 28 žensk, v Ritkarovcih pa 6 moških in 5 žensk. Večina delavcev se je spomladi zaposlila v Avstriji.²¹

V naslednjem poročilu, ravno tako leta 1934 (april), vaški tajniki poročajo okrajnemu glavarju o tistih delavcih, ki še niso sklenili pogodbe in čakajo na zaposlitev.²²

Vas	Število še nezaposlenih za leto 1934
Otkovci	10 (8 moških, 2 ženski)
Andovci	8 (7 moških, 1 ženska)
Verica	9 (8 moških, 1 ženska)
Števanovci	7 (6 moških, 1 ženska)
Gornji Senik	10 moških
Dolnji Senik	20 moških
Sakalovci	17 (14 moških, 3 ženske)
Slovenska ves	ni nezaposlenega

Podžupan Železne županije v letu 1934, dr. Kálmán Horváth, je pozival okrajne glavarje, da bi se pozanimali pri večjih posestvih v županiji, ali imajo zadosti poljedelskih sezonskih delavcev. Če bi posestnikom delavcev primanjkovalo, naj bi jih najeli iz vasi Gornji Senik in Števanovci. Prosil je okrajnega glavarja v Monoštru, da bi sporočil število poljedelskih sezonskih delavcev, ki bi ta dela opravljali.²³

Iz odgovorov občinskih tajnikov zvedemo, da je bilo na Dolnjem Seniku 20 nezaposlenih Slovencev, v Števanovcih 7, na Gornjem Seniku pa 10.

V drugem pismu iz istega leta podžupan Železne županije poroča monoštrskemu okrajnemu glavarju, da bi se posestvo Füle v Kisunyomu pogodilo s slovenskimi poljedelskimi delavci. Obenem dodaja, naj okrajni glavar delavce opozori, naj svoje zahteve pri plačah znižajo, ker je iz poročila okrajnega glavarja iz Vasvára izvedel, da barona István in Ernő Rosner nista mogla zaposliti slovenskih delavcev, ker so njihove zahteve presegale zahteve tamkajšnjih delavcev.²⁴

V letih 1936-1938 so se odprle dodatne možnosti sezonskega zaposlovanja v Nemčiji. Ta nova oblika ni bila enako dostopna vsem Slovincem. »Obstajali sta dve možnosti, da je lahko kdo prišel v Nemčijo: z notarjevo protekcijo ali z znanjem nemščine. Iz Nemčije je prišel polir v Monošter. Novica, da bo prišel, se je širila od hiše do hiše. Javno tega niso razglasili. Komur so vodje zamerili, temu novice niso zaupali. »Sejem z ljudmi« se je odvijal na monoštrski tržnici. Nemški polir je spraševal in tisti, ki so znali brez pomisleka odgovoriti, so bili postavljeni na desno stran. Kmalu so izbrane obvestili, da bodo lahko potovali. Sezonce z Gornjega Senika so se v Budimpešti pridružili sezonskim brigadam iz županije Heves. Potem so se s posebnim vlakom peljali v Mecklenburg. Na posamezne pristave so Madžarom iz županije Heves dodelili po tri-štiri porabske Slovence.«²⁵

21 Železnožupanijski arhiv - okrajna državna uprava v Monoštru, dok. št. 1455/1934.

22 Železnožupanijski arhiv - okrajna državna uprava v Monoštru, dok. št. 540/1934.

23 Železnožupanijski arhiv - okrajna državna uprava v Monoštru, dok. št. 4887/1934.

24 Železnožupanijski arhiv - okrajna državna uprava v Monoštru, dok. št. 1455/1934.

25 Marija Kozar-Mukič, Gornji Senik - Felsőszölnök, Szombathely-Ljubljana, 1988, 113

Ker leta 1938 ni bilo nabiranja poljedelskih sezonskih delavcev za v Nemčijo, so se oblasti zanimale za druge zaposlitvene možnosti, in sicer za sezonsko delo v Avstriji. Okrajni glavar okraja Monošter se je 7. marca 1938 pritoževal vélikemu županu Železne županije: »Iz področja okraja se je lani pogodilo z Nemčijo 214 poljedelskih sezonskih delavcev. To leto še ni bilo nabiranja ljudi za Nemčijo, zato nas skrbi, da bo ostalo veliko ljudi brez zaslužka. Véliki župan Zalske županije je organiziral transport delavcev, toda ljudje iz Železne županije ne smejo iti z njimi v Avstrijo, zato vas s spoštovanjem prosim, da bi ukrepali v to smer, da bi tudi s področja Železne županije, posebno iz okraja Monošter, lahko šli v Avstrijo.«²⁶ Zdi se, da so bile zaposlitvene možnosti v Nemčiji in Avstriji omejene le za Slovence.

Večina Slovencev pa se je še naprej dogovarjala z veleposestvi v Železni in v drugih županijah.

V letih 1938-1944 so se Slovenci precej zaposlovali na pristavah v Vassurányu, Sorokmajoru in Vasszécsényu. Število zaposlenih v drugih županijah Madžarske je sorazmerno manjše. Terenski viri dodajajo, da je v letih 1944-1945 veliko Slovencev hodilo v Dánszentmiklós, seveda pa tudi na že prej omenjene pristave.

Kot sem že omenila, v Porabju ni prišlo do podružbljanja kmetijstva zaradi neprimerne kvalitete zemlje. Zaposlitvene možnosti v Monoštru so se razširile v začetku 60. let, zato je do takrat bilo sezonsko delo za porabske Slovence še zmeraj pomemben vir preživljanja. Sezonski pa so še naprej hodili na sezonsko delo, kjer so poleti želi, jeseni pa pomagali pri pospravljanju koruze in sladkorne pese.

V tem obdobju so porabski Slovenci krajši ali daljši čas delali v naslednjih županijah: Železna, Veszprém, Pest, Baranya, Győr-Sopron, Somogy in Komárom.

Sezonsko delo od šestdesetih let 20. stoletja do danes

Od konca 60. let se je porabskim Slovencem odprla nova možnost sezonske zaposlitve. Dogovorili so se z državnim posestvom Lajta-Hanság v Mosonmagyaróváru (županija Győr-Sopron), sprva za eno sezono, pozneje pa za stalno delovno razmerje. Sezonski so pospravljali koruzo in čebulo.

Nove oblike sezonskega dela so se razširile in so že pomenile dodaten vir zaslužka. V 70. in 80. letih so hodili v Dombóvár (županija Somogy) vršičkat in trgati koruzo.

Od leta 1976 hodijo v državno zadrugo v Csepreg. Tu so prva leta redili repo in obirali jabolka. Danes jih zaposlijo izključno za obiranje, prebiranje in sortiranje jabolk v hladilnici ter košnjo in pospravljanje sena.

Površina državnega združnega posestva v Csepregu meri 285 ha. Sadovnjaki rodijo letno 7-9 ton jabolk. Ob koncu 60. let so najemali delovno silo za obiranje jabolk iz srednjih šol. Dijaška delovna sila pa jih ni zadovoljila, zato se je vodstvo zadruge odločilo, da si poišče delavce nekje drugje. Ker porabski Slovenci še danes slovijo, da so dobri sezonski, se je zadruga odločila zanje. Pri odločitvi so upoštevali tudi neugodne razmere v Porabju.

Obiranje jabolk se začne v drugi polovici avgusta in traja do konca septembra ali začetka oktobra, odvisno od vremenskih razmer. Sortiranje jabolk v hladilnici poteka včasih celo še v novembru. V eni izmeni dobi delo 80-100 sezoncev, ki jih razporedijo v skupine po približno 10 ljudi. Menjavajo se vsaka dva tedna.

Košnja in pospravljanje sena traja od maja do začetka avgusta. Tudi te skupine se menjajo vsaka dva tedna, v eni je od 10-12 sezoncev.

Od leta 1980 obstaja še ena možnost za sezonsko zaposlovanje v pridelovalni kmetijski zadrugi v Hrvaškem Židanju. Površina pridelovalne zemlje te kmetijske

26 Železnožupanijski arhiv - okrajna državna uprava v Monoštru, dok. št. 1521/1938.

zadruga meri 4500 ha. Glavni panogi sta živinoreja in gojenje rastlin, posebno intenzivno se ukvarjajo s sadjarstvom. Pridelujejo jabolka, hruške, slive, češnje, višnje, maline, v zadnjem času pa tudi kumare. Ker v sami vasi ni zadosti delovne sile, je postalo že stalna praksa najemanje vojakov in dijakov. Imajo pogodbe z gimnazijo Miklós Jurisics v Kőszegu, toda dijaška delovna sila je bila zmeraj težavna. Leta 1980 je to zadrugo obiskal Imre Soós iz Farkašovec in podpisal pogodbo z njo. Od tedaj on organizira sezonce, med njimi tudi Slovence, predvsem za obiranje sadja. Sezona se začne v začetku junija in traja do 1. novembra. Skupine se menjavajo vsaka dva tedna. V prvi izmeni je okrog 40 ljudi. Število sezoncev v skupinah je odvisno od vrst sadja, največkrat po štirje ljudje v eni.

Na sezonsko delo tudi danes hodijo tako moški kot ženske, v zadnjem času se vključuje več mladih, predvsem dijakov poklicnih in srednjih šol. O poklicni strukturi bi lahko povedali naslednje: moški so večinoma kmetje, polkmetje, delavci in upokojenci, ženske delavke na porodniškem dopustu in gospodinje. Večina redno zaposlenih za ta čas vzame letni dopust.

Interetnični odnosi

Porabski Slovenci so kot poljedelski sezonski delavci od zgodnje pomladi do jeseni bivali daleč od domačega kraja. Delodajalci so bili večinoma Madžari, tako so več mesecev v letu preživeli v madžarskem okolju. To je nedvomno vplivalo na njihov način življenja.

V tem poglavju bom poskusila ugotoviti kulturne razlike in povedati, kaj je tisto, kar je na kakršenkoli način oz. v kakršnikoli meri vplivalo na način življenja porabskih Slovencev in seveda obratno, kako je vplivala na druge etnične skupine navzočnost Slovencev v njihovi bližini.

Za potrebno ugotavljanje kulturnih razlik sem poskusila raziskati sestavine kot: sestava delovnih skupin na delovnem mestu, uporaba maternega jezika v tujem okolju, medsebojni odnosi, vpliv sezonstva na način življenja porabskih Slovencev.

a) Sestava delovnih skupin na delovnem mestu

Arhivski podatki in izjave informatorjev kažejo, da so Slovenci vedno delali skupaj v eni delovni skupini. Če je delo zahtevalo več manjših skupin, so delodajalci pazili, da so jih sestavljali samo Slovenci. Polir je celo zbiral v skupine ljudi iz iste vasi. Če je vedel, da so med seboj sperti, jih nikoli ni dal v isto skupino. Slovenski sezonski delavci so se razlikovali od Madžarov in drugih etničnih skupin po tem, da so znali krepko in učinkovito delati. Njihovo zavzetost za delo so delodajalci velikokrat izkoristili proti drugim etničnim skupinam, ki so zahtevale večje plačilo. Zato so Madžari velikokrat videli v Slovencih sovražnike, obenem pa so jih zaradi, po njihovem, pretirane delavnosti in ubogljivosti zaničevali. O takih odnosih govorijo tudi informatorji: »Nejsmo se trno pogajali, za toga volo, ka smo mi boula delali, pa so te oni nas dojgledali.«²⁷ »Ponavadi smo bili mi Slovenci v eni skupini, Madžari pa so bili posebej.«²⁸

Posamezne etnične skupine so se ponavadi delile na več manjših delovnih skupin glede na sposobnosti posameznih delavcev. Ferenc Bajzek z Gornjega Senika je bil v 60. letih več let vodja skupine v državnih zadrugah Bábolni in Csornii; med drugim je razporejal ljudi v skupine: »Pri žetvi je bil spredaj prvi kosec, da je narekoval tempo,

27 Isto kot op. 3.

28 Informator János Csuk, roj. 1915, Gornji Senik, upokojenec.

sledili so mu slabši kosci. Zadnjega so večkrat počakali, da so potem skupaj nadaljevali.«²⁹

Ker so ljudje hodili na sezonsko delo zaradi zaslužka, je vsak hotel čimveč zaslužiti. Različne delovne skupine so bile različno plačane, zato je prihajalo do preprirov. Te prepire je polir lahko preprečil, če je delavce razporejeval po delih tako, da so na koncu vsi enako zaslužili.

»25-30 delavcev sem moral razporediti v 4-5 članske skupine, od katerih je vsaka opravljala drugo delo (nakladanje gnoja, okopavanje, redčenje sladkorne pese itd.). Težja dela so bila bolje plačana. Tedensko je bilo do 50 forintov razlike (100 forintov, 150 forintov). Skupine sem sestavljal tako, da so na koncu prejeli vsi približno enako plačilo.«³⁰

Pri sestavljanju skupin organizatorji dela še danes pazijo, da so ljudje iz iste vasi in iste narodnosti skupaj, saj so med vasmi precejšnje razlike.

Ferenc Lorencz, bivši organizator dela za Porabje in določene madžarske vasi, je sestavljanje skupin utemeljil takole: »Za štirinajstdnevno obdobje ne morem odpeljati več kot 100 ljudi. Od Porabja do vasi Kondorfa, to je moje področje, zbiram ljudi tako, da jih je iz vsake vasi približno zadosti za eno skupino, da se ne bi prepirali. Zdaj že vem, da ne smem pomešati vaščanov različnih vasi v eno skupino, ker tedaj učinkovitost dela pade. Zato je najboljšo, da skupine sestavljajo sovaščani.«³¹

Slovenci so sicer z veseljem delali skupaj z delavcem druge narodnosti, toda če so opazili, da je len, mu nič več niso pomagali, celo zahtevali so njegovo premestitev, ker so bili plačani po skupnem dosežku skupine.

b) Uporaba maternega jezika v tujem okolju

»Pogodbeni delavci se med delom lahko pogovarjajo samo v madžarskem jeziku,«³² je določeno v pogodbi Istvána Birója iz leta 1944.

Med naštetimi pogodbami in drugimi viri, ki sem jih pregledala, sem samo v tem primeru našla omejitev uporabe maternega jezika. Kako strogo so kaznovali Slovence, ki so prekršili ta del pogodbe, ni bilo mogoče ugotoviti.

Drugi podatki potrjujejo nasprotno, v interesu delodajalcev je bilo, da so poljedelski sezonski delavci druge narodnosti pogodbo razumeli, zato so nekateri celo vključili naslednje določilo: »Vsebinsko pogodbe sem podpisanim strankam obrazložil, oz. s pomočjo prevajalca dal prevesti in obrazložiti, oni so se z vsem strinjali in so pogodbo podpisali lastnoročno oz. s križi.«³³ Izjave informatorjev potrjujejo, da so Slovenci materinščino aktivno uporabljali. Saj so bili navadno v isti delovni skupini; v barakah in hlevih so spali in živeli drug poleg drugega. Raba maternega jezika je zanje pomenila navezanost na domači kraj ter izraz narodnostne identitete. Tudi nad delodajalci in slabimi razmerami so se pritoževali v domačem dialektu. Tako so svoje nezadovoljstvo vsaj delno varovali pred tistimi, ki so vohunili za delodajalce. Sicer pa tudi med porabskimi Slovenci najdemo take delavce, ki so vohunili za polirje in delodajalce.

Danes se je to povsem spremenilo. Zaradi vsestranskega vpliva večinskega naroda je raba slovenskega jezika vse bolj omejena. Starejša in srednja generacija danes še rabi materinščino, kadar so sami; takoj ko se jim pridruži kak Madžar, govorijo v madžarščini. Mladi pa večkrat govore madžarsko, tudi če so skupaj samo Slovenci.

29 Informator Ferenc Bajzek, roj. 1932, Gornji Senik, varnostnik.

30 Isto kot op. 28.

31 Informator Ferenc Lorencz, roj. 1929, Gornji Senik, invalidsko upokojen.

32 Boross Marietta, *Mezőgazdasági munkaszerveződések Nyugat-Dunántúlról (Poljedelske delovne pogodbe z zahodnega Prekdonavja)*, v: *Néprajzi Közlemények*, I. XII., Budimpešta, 1967, 305.

33 Boross, 259.

Vse to je vpliv asimilacije. Otroci hodijo v madžarske šole (samo v nekaterih osnovnih šolah poučujejo slovenščino in še to fakultativno). Zaposlijo se v madžarskem okolju. Madžarsko terminologijo dosti bolje obvladajo kot slovensko, zato jim je lažje govoriti madžarsko.

c) Medsebojni odnosi

Medsebojni odnosi so se izražali v prijateljstvu, skupnem petju in plesu po končanem delu in tudi po skupnih žetvenih in drugih plesih, ki so se jih udeležili tudi vaščani. V nekaterih primerih so se stakale tako močne prijateljske vezi, da so po opravljenem sezonskem delu ohranjali stike z dopisovanjem. Mladi fantje in dekleta so hitreje navezali stike z Madžari kot poročeni in starejši ljudje, kar je povsem razumljivo. Prijateljstvo se je velikokrat spremenilo v ljubezen. Podatki za starejša obdobja sicer zatrjujejo, da so starejše ženske na dekleta zelo pazile. V tistih obdobjih se ni dogajalo, da bi se dekleta poročila in ostala tam, kar velja za zadnja leta. O medsebojnih odnosih govori naslednja izjava: »So podja bili, pa smo mi dekle bili, pa smo se poštvuvali mi mladi. Skurok od sikša iža je edna ostala tam na Vogrskon.«³⁴

Ferenc Bajzek z Gornjega Senika se spominja: »Zbliževanje deklet in fantov je bilo omejeno, sicer so prej vsi spali v istem prostoru, vendar so bila ležišča strogo ločena, Ob desetih je morala biti tema in tišina. Če je polir koga našel, da »kali« nočni mir, ga je kaznoval. Vendar so se mladi vedno nekako znašli.«³⁵

Kot sem že omenila, so starejše ženske pazile na dekleta, kljub temu je dostikrat prihajalo do ljubezenskih stikov deklet z delodajalci in polirji. Ta dekleta so potem pri delu in plačilu imele privilegije, vendar so to morale skrivati pred sodelavci. Če se je zvedelo o dekletovem razmerju, je bila osramočena in izločena tako iz družbenega kot iz družinskega kroga. V takih primerih je prihajalo tudi do samomorov.

Čas je prinesel tolerantnejši odnos do ljubezenskih razmerij. Danes družba ter družina ne vplivata več do take mere na medsebojne odnose.

č) Vpliv sezonstva na način življenja porabskih Slovencev

Ferenc Lencsés je tako opisal: »Delovna skupina poljedelskih sezonskih delavcev po vrnitvi prinaša v življenje vasi številna nova doživetja in izkušnje. To se je pokazalo predvsem tam, od koder so hodili delat na več posestev. Moralo je preteči veliko časa, da so se vsi ti vtisi uredili.«³⁶

Ko raziskujemo tuje vplive, moramo upoštevati tako pozitivne kot negativne posledice sezonskega zaposlovanja. Mária Holecz iz Števanovec pravi: »V času, ko so bili starši na sezonskem delu, so morali otroci, pa čeprav nedorasli, skrbeti za dom in delo doma. Dostikrat zaradi tega niso šli v šolo, vzgajali so se sami, ali pa so jih vzgajali stari starši.«³⁷ Na sezonsko delo so ponavadi odšli tisti člani družine, ki so se najbolje spoznali na delo doma. V času njihove odsotnosti je zaradi neizkušenosti domačih bil slabši pridelek. To se je poznalo tudi v živinoreji.

Porabski Slovenci su svojo delovno silo prodajali za nekaj forintov. Dostikrat so bili slabše plačani kot madžarski delavci. Slaba hrana, prepolna bivališča v hlevih in barakah ter nezadostna higiena, so negativno vplivali na zdravje; duševne posledice so bile hujše kot fizične.

Sezonsko delo porabskih Slovencev pa ima tudi pozitivne posledice. V tujem okolju so vsaj delno izpopolnili znanje in izkušnje v obdelovanju zemlje in v živinoreji.

34 Isto kot op. 28.

35 Isto kot op. 28.

36 Lencsés Ferenc, *Mezőgazdasági idénymunkások a negyvenes években* (Poljedelski sezonski delavci v štiridesetih letih), Budimpešta, 1982, 170.

37 Isto kot op. 5.

Spoznavali so se z novo tehnologijo. Kraji, v katere so hodili na sezonsko delo, niso nikoli bili visoko razviti, vendar so bili bolj razviti od Porabja. Zasluzek je bil v prejšnjih obdobjih edina možnost za preživljanje porabskih družin (npr. pod Rákosi-jevim režimom od l. 1947-1953 so z zaslužkom plačevali dajatve). Zasluzek sezonskega zaposlovanja danes pozitivno vpliva na razvoj vasi, obenem pa pomaga pri ohranjanju življenjske ravni ali celo pripomore k dvigu standarda. Pri določenih družinah zasluženi pridelek (sezonci še danes lahko izbirajo denar ali pridelek) omogoča vzrejo več svinj, ker zaradi slabe kvalitete zemlje doma ne pridelajo več kot za krmo 1-2 svinj. Nekateri uporabijo zasluženi denar npr. za nakup pohištva, oblek, šolskih potrebščin za otroke, televizorjev in ostale tehnike itd. Upokojencem pa je ponavadi ta zaslužek nujno potreben za vsakdanje življenje.

Porabski Slovenci se seznaniijo tudi s kulturnimi prviniami v drugih okoljih, kar do neke mere pozitivno vpliva na njihov življenjski nazor; to velja za tiste, ki so v narodnostnem oziru zadosti zavedni, da se ne asimilirajo.

Egybefoglalás

A rábavidéki szlovén idénymunkásság kialakulása és fejlődése

Az idénymunka és az ú. n. summásság kialakulása Magyarországon a 19. század 80-as éveinek végére és a 90-es évek elejére nyúlik vissza. Az elhelyezkedési formák kialakulásánál és irányainál fontosak voltak a magyar mezőgazdaság változásai, különösen a múlt század 80-as éveiben a bűzaválság után.

A 19. század utolsó évtizedeire jellemző a lakosság gyors növekedése és elszegényedése, a munkanélküliek nagy száma, a mezőgazdasági gépek bevezetése és terjedése.

A rábavidéki szlovéneket a szegénység, a terméketlen termőföld, sokgyermekes családok, a feldarabolt gazdaság (az öröklődési jogból kifolyólag) valamint az ipari üzemek hiánya, melyek nagyobb mértékben nyújtának munkalehetőséget, kényszerítették, hogy máshol keressenek kenyeret. A magyarországi mezőgazdaságban bekövetkezett változások lehetőséget teremtettek az idénymunkára.

Az idénymunka irányai az első időszakban: a keszthelyi Festetich birtok, a kapornaki apátság uradalma illetve a déli vidékek, Somogy, Zala, Veszprém megyében voltak.

A munkaadók a két világháború között illetve az akkori elhelyezkedés irányai: a bér- és más gazdaságok Vas és más megyékben (Somogy, Fejér, Baranya, Győr-Sopron, Pest) voltak, 1936-1938 között korlátozott számban Németország és Ausztria. A 20. század 60-as évek végéig az idénymunka irányai nem változtak. A 60-as évek végétől új munkalehetőségek alakultak: a mosonmagyaróvári Lajta-Hanság állami gazdaságban, a dombóvári állami gazdaságban, 1976-tól Csepregen, 1980-tól pedig a horvátzsidányi termelőszövetkezetben.

A többségi nemzet életmódja és a nem szlovén környezet hatott a rábavidéki szlovének életmódjára. A munkahely tapasztalatait és újdonságait a szlovének fokozatosan fogadták el.